

נזקים בשכירות

מוטי שני

מבוא

כאשר אדם מזיק חפץ של מישהו אחר ברור לכולי עלמא שחייב. אולם מי חייב לפצות את בעל החפץ אם הנזק לא נגרם ישירות על ידי האיש שקיבל לידי את החפץ מהבעלים?

במאמר זה אגע בשני נושאים עיקריים:

- כאשר קבלן שוכר חפץ מהבעלים, והחפץ הוזק על ידי פועל שעבד ברשות הקבלן.
- כאשר קבלן מקבל חפץ לתיקון, והחפץ הוזק על ידי פועל שעבד ברשות הקבלן.

בשני מקרים אלו ננסה לברר מי חייב באופן ישיר לבעל החפץ, הקבלן שקיבל את החפץ? או שמא הפועל, שאחרי הכל הוא הוא האיש שהזיק?

במהלך המאמר אעסוק בכמה סוגיות שמהם נלמדת ההלכה למעשה:

- סוגיית השוכר את הפרה לחרוש.
- סוגיית שומר שמסר לשומר.
- סוגיית הגדרת האומן כשומר שכר.

פתיחה לנזקים בשכירות

עובד שהזיק רכושו של בעל הבית תוך כדי עבודתו, כגון בעל טרקטור השוכר אדם שיפעיל את הכלי, והמפעיל גרם לשבירת כף הטרקטור, דינו מפורש שחייב לשלם על הנזק שגרם¹. אולם במקרה בו אדם השוכר כלי עבודה, והפועל המפעיל את הכלי (לא השוכר עצמו) יגרום לנזק, או אז מי יהיה חייב לשלם לבעל הכלי (המשכיר), השוכר או

¹. עיין משנה בבא מציעא (פ"ו מ"ד) ורמב"ם הל' שכירות פ"ד ה"א - ה"ב.

הפועל? וגם לאחר שיתברר מי משלם לבעלים (השוכר או הפועל), באיזה מקרה יכולים הם לתבוע אחד את השני? האם יש מקרים בהם הפועל יפטר לגמרי?

לדוגמא, מה יהיה הדין במקרה הבא?

בעל בית שכר מסור חשמלי כדי לגזום צמחיה בחצר ביתו. מאחר שהפעלת מסור כזה דורשת מיומנות, הוא נעזר בגנן מקצועי כדי שיגזום את הצמחיה עם המסור ששכר. תוך כדי עבודה, התברר שבסבך הצמחיה קיימת גדר (מדובר במסור שלא מיועד לנסר גדרות אלא רק צמחיה) אשר הפריעה לעבודת הגיזום. **בהוראת בעל הבית** התחיל הגנן לנסות לנסר את הגדר על ידי המסור, לאחר מספר נסיונות, המסור נשבר. בעל המסור (המשכיר) פנה בדרישה לבעל הבית (השוכר) לשלם על הנזק שנגרם. בעל הבית מצדו טען שהאשמה מוטלת על מפעיל המסור - הגנן. מה יהיה הדין ההלכתי במקרה כזה?

מהלך הסוגיה

אומרת המשנה בבבא מציעא (פ"ו מ"ד): "השוכר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה, אם נשבר הקנקן - פטור. בבקעה וחרש בהר, אם נשבר הקנקן - חייב. לדוש בקטנית ודש בתבואה - פטור. לדוש בתבואה ודש בקטנית - חייב, מפני שהקטנית מחלקת".

על מנת להבין את המקרה עליו מדברת המשנה יש להקדים ולציין כמה פרטים: אדם שהיה שוכר פרה כדי לחרוש היה מקבל עמה גם את המחרשה עצמה, שהיתה מורכבת מכמה להבים שהיו ננעצים באדמה והופכים בה. הלהב המרכזי היה נקרא "קנקן" (בכל מקום בו יכתב "פרה" במהלך המאמר, הכוונה היא גם למחרשה עצמה). המשנה משתמשת בתאור של שני אזורים: בקעה והר. ההבדל בין בקעה להר הוא רמת הקושי בחרישה. כאשר בקעה מוגדרת כאזור קל לחרישה שלא קשה לשמור בו על הקנקן שלא ינזק, ואילו הר הינו מקום מלא אבנים המוגדר כאזור קשה לחרישה שקשה לשמור בו את הקנקן שלא ינזק.

מתארת המשנה שני מקרים:

מקרה ראשון: אדם שכר פרה לחרוש בהר, ובמקום לחרוש בהר, השוכר שינה וחרש בבקעה - כלומר שינה מאזור קשה לאזור קל. לדברי המשנה אם ניזוקה המחרשה, פטור הוא מלשלם למשכיר.

מקרה שני: אדם שכר פרה לחרוש בבקעה, ובמקום לחרוש בבקעה, שינה ממה שסיכם עם הבעלים וחרש בהר - שינה מאזור קל לאזור קשה. במקרה כזה אם ניזוקה המחרשה, יהיה חייב השוכר לשלם למשכיר. מהמשנה אנו רואים שני דברים:

- שינוי הוא מקרה בו סוכם על אזור קל וחרש באזור קשה (במקרה ההפוך - שכר להר וחרש בבקעה, אין זה מוגדר כשינוי).
- כאשר השוכר משנה, הוא נושא באחריות לנזק שיגרם כתוצאה מהשינוי.

אומרת הגמרא שם (בבא מציעא פ' ע"ב):

"**היכא דלא שני בה**, מאן משלם? - אמר רב פפא: דנקיט פרשא משלם. רב שישא בריה דרב אידי אמר: דנקיט מנא משלם. והלכתא: דנקיט מנא משלם. ואי דוכתא דמחזקי גונדרי - תרוייהו משלמיין".

כלומר, הגמרא מבונה שרק כאשר השוכר משנה מתנאי השכירות, הוא מתחייב באופן אוטומטי, ולמעשה כל מה שנותר לה לברר זה מי מבין הפועלים שחרשו בפועל מתחייב (כאמור חרשו בפרה שני פועלים). יוצא מהגמרא שרק כאשר השוכר לא שינה, הפועלים משלמים. אבל האם יכול היה השוכר לדרוש כסף מהפועלים במקרה בו הוא זה ששינה, והיה מתחייב כלפי המשכיר, או במילים אחרות, כאשר המשנה כותבת שהפועלים פטורים, האם היא מתכוונת לפטור גורף, או לפטור רק כלפי הבעלים ואילו לשוכר הם יצטרכו לשלם?

הבנת התוספות את המקרה במשנה

שואל התוספות (בבא מציעא פ' ע"א, ד"ה "היכא"), מדוע כל כך ברור לגמרא שכאשר השוכר משנה, דווקא הוא חייב בנזק ולא אחד מן הפועלים, הרי אחרי הכל הם אלו ששברו את הכלי? ומתוך, שמדובר בפועלים השייכים למשכיר, והם נפטרים מלשלם על הנזק על ידי הטענה שכאשר נשכרו, קיבלו הם על עצמם אחריות ושמירה עבור המקום הקל (בבקעה) מאחר שלשם עבודה זו נשכרו ועל דעת העובדה שמלאכה כזו הם מסוגלים לבצע, ואם לא היה השוכר משנה וחרש בבקעה, לא היו שוברים הם את המחרשה. ולכן אין הם אחראים לנזק שנגרם בהר, ונפטרים הם מלשלם, ומתוך זה יוצא שחובת התשלום מוטלת על השוכר².

² יש לציין שהפועלים אינם טוענים על בסיס שאמנם הם אשמים בשבירה אבל פטורים מלשלם, כיוון שלא קיבלו אחריות על חרישה בהר, אלא מלכתחילה הם טוענים שכלל אינם

יש לציין שעל ידי דיוק³ בדברי התוספות יוצא שמלכתחילה היו הם אמורים לשלם, ורק מאחר שנפטרו מלשלם לבעלים, החיוב עבר לשוכר. עוד מוסיף התוספות שכלפי בעל הבית (המשכיר) יטענו הפועלים לגבי זכותם לשכר על אף הנזק שנגרם לבעלים כיוון שנשכרו לעשות את רצון השוכר בכל אשר יורה להם, וזה אכן מה שעשו (ההוראה לחרוש בהר במקום בבקעה באה מהשוכר ולא מדעתם) וחובת התשלום של בעל הבית אליהם קיימת גם אם אין לשוכר לשלם למשכיר.

הבנת הרא"ש במשנה

הרא"ש (פרק שישי סי' י"ג) מסביר מקרה זה בדומה להבנת התוספות למעט פרט אחד: שתי הטענות של הפועלים (מדוע לא לשלם ומדוע זכאים הם לשכר) מכוונות כלפי שתי כתובות שונות - כלפי השוכר וכלפי המשכיר (ואילו הבנת התוספות היתה שתי הטענות כלפי המשכיר).

הטענה עבור השכר (נשכרו כדי לבצע רצון השוכר) הינה כנגד המשכיר ששכרם, ואילו הטענה שהם פטורים מלשלם (לא קיבלו אחריות על הר) מכוונת כנגד השוכר. יוצא מכאן שבעל הבית מלכתחילה תובע את השוכר, והדרישה **לחייב את הפעלים באה לאחר מכן על ידי השוכר עצמו**⁴.

שיטת המאירי

המאירי בבבא מציעא (פי ע"א): "ואף בששינה, שני אלו מכל מקום לא נמלטו מפשיעה. ואם שכרה לחרוש בהר וחרש בבקעה, שאמרו עליה שהשוכר פטור דין בעל הפרה מכל מקום עם שני אלו שחרשו וגובה מהם דמי קנקן, ואם שכרו לחרוש בבקעה וחרש בהר שביארנו עליה שהשוכר חייב דין השוכר מכל מקום לחזור בו על אחד משני אלו". המאירי אומר ששבירת הקנקן בדרך כלל הינה תוצאה של פשיעה, ולכן אף בלא העברת דעת בעל הבית, יש כאן חיוב כלפי הבעלים ללא קשר מה גרם לנזק. המשנה מדברת במצב בו אדם היה משכיר פרה ומחרשה רתומה אליה וגם היה מספק שני פועלים, אחד להנהגת הפרה ("מלמד הבקר"), ואחד לאחיזה במחרשה עצמה. ואם

אשמים בשבירה ומסתמכים על הידיעה שאם לא היה משנה השוכר, המחרשה כלל לא היתה נשברת.

3. מתוך שכתוב "יאמרו למשכיר" כלומר אין להם קשר עם השוכר.

4. נפקא מינה מחילוק זה תהיה במקרה בו לאחד מהצדדים (שוכר או פועלים) לא יהיה לשלם (האם אפשר יהיה לחייב את הצד שכנגד?).

השוכר לא שינה כלל (ששכר לחרוש בהר מלכתחילה או שחרש בבקעה⁵) השוכר פטור בלא ספק, ואילו בעל הפרה תובע את הפועלים, **ועל זה הגמרא דנה מי מבין הפועלים בדיוק חייב לשלם**. ואם שכר לחרוש בבקעה וחרש בהר - כלומר שהשוכר שינה, חייב השוכר לשלם למשכיר, ורשאי הוא לתבוע את הפועלים (לשבירת כלי יכולות להיות שתי סיבות: 1. מחמת מלאכה - מתה כדרכה. 2. פשיעה, כך שכל זמן שלא יוכח שהמחרשה נשברה מחמת מלאכה יחויבו הפועלים מחמת פשיעה).

יש לציין שאם מדובר בשבירה מחמת מלאכה **הפועלים לעולם פטורים**, והחילוק בין שינה השוכר או לא שינה, הוא רק לגבי אם יתחייב השוכר לשלם למשכיר. וכך יוצא ששאלת הגמרא "**היכא דלא שני**" מכוונת למצב בו **שוכר לא שינה ואירעה לפועלים פשיעה**, ויש לברר מי מהפועלים ישלם לבעל הבית.

סיכום שיטות הראשונים

כזכור הראשונים באים לענות על השאלה במקרה ששינה, האם נפטרים הפועלים מלשלם לשוכר ומדוע? ראינו שתי שיטות בנושא, **התוספות והרא"ש** סוברים שהפועלים פטורים מלשלם לשוכר ומנגד **המאירי** סובר שחייבים.

ההבדל בין התוספות לרא"ש הוא בשאלה האם יש לבעלים דין ודברים עם הפועלים עצמם, או רק לשוכר יש קשר כזה. התוספות סובר שהדין ודברים הוא בין הפועלים ובין הבעלים בלבד ללא קשר לשוכר. ואילו הרא"ש סובר שיש לשוכר דין ודברים עם הפועלים.

הפסיקה ההלכתית

פסיקת הרמב"ם

הרמב"ם (הלי שכירות פ"ד ה"א) פוסק: "וכן השוכר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה ונשבר הקנקן - והוא הכלי שחורש בו - הרי השוכר פטור, ודין בעל הפרה עם האומנין שחרשו. וכן אם לא שינה על דעת הבעלים ונשבר הקנקן - דין בעל הפרה עם האומנין. שכרה לחרוש בבקעה וחרש בהר ונשבר הקנקן - השוכר חייב, ודינו של השוכר עם האומנין". כלומר, גם כאשר השוכר שינה, עדיין יכול הוא לתבוע את הפועלים. ה"מגיד משנה" (שם) מסביר את הרמב"ם בדרך זו:

⁵. כאשר השוכר שינה לטובה, כמו מהר לבקעה אין זה מוגדר כשינוי. ואכן ה"דרישה" (חוי"מ ש"ט, סק"ד) סובר שמבחינת הפועלים הרי זה כאילו לא שינה, ולכן הדיון של "מאן משלם" חל גם לגבי מקרה כזה.

"יומה שכתב "ודינו של שוכר עם האומנין" הוא מפני שהאומנין אפילו כשחרשו בהר חיובים, שהרי מבואר בגמרא שכל זמן שהשוכר לא שינה מדעת בעל הפרה האומנין משלמין לבעל הפרה אע"פ ששכרה לחרוש בהר וממילא גם כן שאע"פ ששינה שוכר דינו עם האומנין והם משלימין לו, ופירוש כשהאומנין שכירים".

למעשה, הפועלים אינם מכירים את הבעלים. ערוץ התקשורת היחיד עם הפועלים הוא של השוכר. הדוגמא לכך היא לקיחת המחרשה לחרוש בהר על ידי המשכיר ושבירתה. מי חייב? - הפועלים. יוצא, אם כן, שהפועלים חייבים בשבירה ללא קשר למה שסוכם עם הבעלים - הם בכלל לא מכירים את ההסכמים בין השוכר לבעלים. ה"מגיד משנה" מוסיף שמדובר בפועלי השוכר. נפקא מינה לכך היא לגבי מקרה בו לשוכר לא יהיה לשלם. אם הפועלים הם שכירי הבעלים, אזי אי אפשר יהיה לחייבם במקום את השוכר, אבל אם הם פועלי השוכר, יש מקום לחייבם במקום השוכר (ניתן ללמוד זאת מהסברו של ה"מגיד משנה" לרמב"ם שיוצא ממנו שפועלי השוכר תמיד משלמים, או לשוכר או לבעלים).

פסיקת הטור

הטור בשם הרא"ש, בניגוד לרמב"ם, סובר שהפועלים פטורים כאשר השוכר שינה. ומוסיף שהרא"ש דיבר במצב בו הפועלים שייכים למשכיר. ה"דרישה" שואל איך לומד הטור שאביו, הרא"ש, דיבר דווקא במקרה בו הפועלים נשכרו על ידי בעל הבית? ועונה, שאביו הרא"ש למד זאת מהמשנה, כלומר: אם היו הפועלים נשכרים על ידי שוכר הפרה, אזי במקרה שנשבר הקנקן כשלא שינה, היה לכתוב שיש עניין לחייב את השוכר, אולם החוב מתגלגל לפועלים ולכן יפטר, ומאחר שכתוב במשנה שהשוכר פטור באופן מידי, נראה שביחס לשוכר, הפועלים והבעלים גוף אחד הם. ולכן יוצא שהפועלים נשכרו על ידי בעלי הפרה. יוצא עד כאן, שלפי הבנת הרמב"ם כשיטת ה"מגיד משנה" והבנת הרא"ש כשיטת הטור ("מסתמא נערי המשכיר הם") ההבדל בין הרמב"ם לטור לגבי מי חייב לשלם לבעל הפרה הינו בצורת הבנת המקרה ללא השלכות מעשיות, כיוון ששניהם מודים שאם הפועלים הם שכירי בעל הבית ושינה השוכר, יהיו פטורים. ואם הפועלים הם שכירי הקבלן (השוכר), אזי הם מתחייבים ללא קשר למה שסוכם בין השוכר למשכיר, וישלמו לבעלים גם במקרה בו השוכר שינה ממה שהתנה עמו (מאחר והטענה שלא קיבלו אחריות על חרישה בהר אינה תקיפה במקרה כזה, כיוון שכאשר נשכרו, לא סוכם עימם איפה יחרשו).

לגבי מקרה בו אין לשוכר לשלם, הטור בשם הרא"ש פוסק כרמב"ם, שאם אין לשוכר מה לשלם, אי אפשר לחייב את הפועלים במקום. ומאחר שידוע לנו שהטור מדבר במקרה בו הפועלים נשכרו על ידי הבעלים המשכירים, יוצא שאם נשכרו על ידי השוכר עצמו, אפשר יהיה לחייבם אם אין לו לשלם לבעלים.

פסיקת השולחן ערוך

פוסק השולחן ערוך (ח"מ ש"ט, ד'): :

"שכרה לחרוש בבקעה, וחרשה בהר ונשבר הקנקן, השוכר חייב ודינו של שוכר עם האומנים. הגה: ויש אומרים דאם האומנים הם שכורין מן המשכיר הרי הם פטורין מן השוכר, הואיל ושינה, והמשכיר צריך ליתן להן שכרן (טור בשם הרא"ש)".

השולחן ערוך כנראה מבין את הרמב"ם בצורה כזו שאין חילוק בין מי ששכר את הפועלים ("דין השוכר עם האומנים - שהיה להם להיזהר כשאר האומנים" - סמ"ע י"א). וכך או כך כל הפועלים יתחייבו לשלם לשוכר. יוצא שהשו"ע חולק על המגיד משנה לגבי הבנת הרמב"ם.

הרמ"א סובר שיש לחלק בין אם שכרם הקבלן השוכר או בעל הבית המשכיר.

סיכום שיטות הפסיקה

עד עכשיו ראינו יחסי משכיר - שוכר - פועלים :

אם הפועלים נשכרו על ידי שוכר הפרה, ונשברה המחרשה, אזי הם חייבים תמיד לשלם (בהנחה שהיתה פשיעה, ולא מדובר ב"מתה כדרכה"), והבירור שעושים עם הנתון של "שינה השוכר כן / לא" משנה לגבי מי מתחייב למי :

- כאשר השוכר שינה - השוכר מתחייב לבעלים, והפועלים מתחייבים לשוכר.
 - כאשר השוכר לא שינה - השוכר פטור, והפועלים מתחייבים לבעלים.
- לפי הבנת ה"מגיד משנה" ברמב"ם, יוצא שאם שינה השוכר, ואין לו לשלם, מתחייבים הפועלים לבעלים. כאשר הפועלים נשכרו על ידי הבעלים, ונשברה המחרשה (כתוצאה מפשיעה), יש לברר אם השוכר שינה או לא שינה :
- שוכר שינה - השוכר חייב.
 - שוכר לא שינה - שוכר פטור, ודין הבעלים עם הפועלים.
- לגבי השתלשלות החיוב (כלומר מי מחייב את מי) כאשר השוכר שינה, ראינו מחלוקת בין תוספות, רא"ש והשו"ע כנגד התוספות בבבא מציעא (פי ע"א) ד"ה "היכא" והריטב"א (הישן).

התוספות והריטב"א סוברים שמלכתחילה הבעלים תובעים את הפועלים, ורק בגלל שיש לפועלים טענת הגנה טובה - "לא קיבלנו אחריות על חרישה בהר" - החיוב עובר לשוכר. ואילו לפי הרא"ש והשו"ע הבעלים תובעים מלכתחילה את השוכר, וטענת ההגנה של הפועלים מובאת כנגד תביעת השוכר לחייב את הפועלים לשלם לו.

יב. הקדמה ל"שומר שמסר לשומר"

מכל הנוכח לעיל, יוצא שאם מפעיל המסור - הגנן היה שכיר של בעל המסור, ובעל הבית שינה מתנאי השכירות, ובמקום לבצע עבודת גיזום פשוטה במסור, הוא ביצע עבודה קשה יותר שלא לשמה נשכר הכלי (ניסור הגדר), הרי הדין ברור שבעל הבית חייב לכסות על הנזק והגנן פטור.

אולם, מה היה הדין אם הגנן היה שכיר של הבעל הבית (שוכר המסור)? האם גם אז הגנן יפטר ובעל הבית יחויב? או שמא מסירת המסור לפועל מהווה סוג של פשיעה המחייבת תמיד את השוכר במקרה והחפץ הוזק? על מנת לעסוק במקרה כזה, יש להכניס למערכת השיקולים עוד מושג: "שומר שמסר לשומר".

שומר שמסר לשומר

"שומר שמסר לשומר" הינו שם כולל למצב בו אדם המוגדר כשומר (שומר חנם, שוכר, שואל, שומר שכר) מעביר את החפץ עליו הוא מופקד לידי אדם אחר אשר גם הוא מוגדר כסוג של שומר.

במקרה כזה, יש כמה דעות לגבי מי חייב אם החפץ הוזק כשהיה בידי השומר השני, האם השומר הראשון תמיד מתחייב לשלם לבעלים בכל מקרה, או שיש מצבים בהם הראשון יפטר והבעלים יצטרך לדרוש כספו מהשומר השני.

"שומר שמסר לשומר" הנה סוגיה גדולה ומסועפת אשר לא אגע בה במאמר זה. רק נציין שבדרך כלל, ההלכה היא ששומר שמסר לשומר, אם הוזק החפץ, השומר הראשון חייב (בכלל זה קיימים יוצאי דופן כמו אם העלה ברמת השמירה משומר חנם לשומר שכר, והאם יהיה נאמן השומר השני על הבעלים להישבע ולהיפטר...).

בגמרא (ל"ו ע"א - "הנהו גנאיי") מובא מקרה בו קבוצת גננים הייתה רגילה לשמור את כלי העבודה שלה אצל אדם מסוים. יום אחד הפקידו הגננים כליהם ביד אחד מחבורתם, והוא הפקיד את הכלים לשמירה אצל אותו אחד שהיו רגילים הגננים לשמור. לאחר זמן מה התברר שהכלים נגנבו. הדיין במקרה זה פסק שהשומר הראשון פטור אע"פ

ששומר שמסר לשומר חייב, כיוון שמדובר במקרה בו השומר השני הינו אדם שהגננים היו רגילים להפקיד אצלו, ולכן אפשר לומר שמסירה זו היתה מדעת הבעלים. בהמשך הגמרא מובאת הלכה בשם רבא: "כל המפקיד, על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד". כלומר גם לדעה שאומרת ששומר שמסר לשומר חייב (השומר הראשון לשלם לבעלים), אם מסרם לאשתו או לבני ביתו אזי יהיה פטור. הסברא מאחורי דין זה היא שאין אדם רגיל לשמור על החפץ כל שעות היממה ויש רגעים בהם הוא צריך שמישהו יחליף אותו בשמירה, ולכן כאשר אדם מוסר חפץ לשמירה, הוא מוסר על דעת זה שהשומר יעביר את החפץ בזמן מסוים למישהו אחר לשמור עליו, ולכן אין שום פשיעה במסירת החפץ ולא יתחייב השומר הראשון אם החפץ הוזק. רשב"א מחדש מכאן שלא רק אם מסר לאשתו ובניו יהיה פטור, אלא אם מסר לכל אדם שרגיל הוא למסור לו.

פסיקת ה"נתיבות משפט" לעניין מסירת שומר

לעניננו, במקרה של השוכר את הפרה ושינה מתנאי השכירות, כתב ה"נתיבות משפט" (שי"ט, סק"ט) שאם הפועלים שעבדו עם הפרה היו שכירים של השוכר, ולא היה דרכו של השוכר לשכור פועלים אלו לעבודה זו, חייב השוכר בנזק אף אם לא שינה מתנאי השכירות, כדין שומר שמסר לשומר. אבל אם היה רגיל למסור עבודה זו לאותם הפועלים, ולא היה לפועלים לשלם או שאי אפשר לחייבם, הרי זה כבר תלוי במחלוקת ראשונים בדין שומר שמסר לאשתו ובניו ולא היה להם לשלם, לגבי האם חייב השומר הראשון שמסר להם. כאשר הרמב"ם והטור סוברים שגם אם אין לפועלים לשלם, יהיה השוכר פטור, ואילו הרא"ש מחייב מתוך תקנה שלא יקרה מקרה שאדם ייטול חפץ לשמור, יפגע בו, ויטען שנתנם לבני ביתו לשמור, ולהם אין לשלם.

שתי שיטות בהבנת הרמב"ם

נראה מדברי "נתיבות המשפט" שלדעת הרמב"ם⁶ השומר הראשון פטור אם מסרם לאשתו ובניו, ולא רק להם, אלא אפילו אם מסר לכל מי שרגיל למסור לו, וניזוק החפץ - פטור.

מנגד, יש דעות הסוברות⁷ שלפי הרמב"ם ההלכה של "מסרה לאשתו ובניו" אינה תקפה לגבי אנשים אחרים. כלומר שכאשר הרמב"ם אמר שהראשון פטור, זה אך ורק אם מסרם לאשתו ובניו ולא לשום אדם אחר, ואם מסר לאדם אחר - הרי זו פשיעה.

⁶. כך גם הבינו את הרמב"ם המרדכי (בבא קמא ריש פרק הכונס) ויקצות החושן (רצ"ג סק"ג).

הפסיקה לסוברים שפטור "מסר לאשתו" לא תקף לכל אדם

ה"מחנה אפרים" מסביר שההלכה שאדם יכול להפקיד בידי אשתו ובניו היא מכיוון "שאין דרך בני האדם לשמור כל חפציהם בתיבות". ולכן כאשר מפקידים חפץ ביד אדם, עושים זאת על דעת זה שימסור גם לבני ביתו, אבל לא על דעת שימסור לאנשים אחרים.

אולם יש לזכור שלפי הנימוק של ה"מחנה אפרים" להלכה, יוצא שהצמצום לבני ביתו בלבד הוא רק לגבי אדם המקבל לשמור, אבל אם אדם מקבל חפץ כדי לעבוד איתו, הרי הוא קיבלו על דעת זה שגם הפועלים שלו יעבדו⁸ (אפשר לטעון טענה מקבילה לשמירה בתיבות, שאין דרך בני האדם לעבוד כל הזמן רצוף, ולכן קיבל הכלי על דעת זה שגם פועליו יעבדו עם הכלי).

סיכום שומר שמסר לשומר

אנו רואים שבנוסף לפרמטרים שראינו קודם (שוכר שינה מדעת המשכיר, נערי המשכיר, וכדומה...) יש, במקרה והפועלים שייכים ישירות למשכיר, גם את הפרמטר של הרגילות למסור להם. כלומר: אדם ששכר או קיבל כלי הדורש הכשרה מסוימת לשם עבודה עליו / איתו כדוגמת צלם המקבל מצלמה על מנת לצלם אירוע מסוים, ובמהלכו נתן הצלם את המצלמה לאדם אחר, והאדם האחר שברה. אם האדם האחר הינו אדם שאין רגיל הצלם למסור לו (אדם שאינו צלם מקצועי), הרי שיש כאן פשיעה של הצלם הראשון והחובה לשלם לבעל המצלמה מוטלת עליו (לאחר מכן יוכל לתבוע את האדם ששברה, בהתאם לנסיבות). **אבל** אם הצלם נתן את המצלמה לשותפו או צלם מקצועי אחר, הרי הצלם מסר למי שהוא רגיל למסור, ועל כן אין זו פשיעה ולא יתחייב לשלם לבעל המצלמה.

הגדרת האומן כשומר שכר

עד עכשיו ביררנו את מערכת היחסים / חיובים הקיימים בין בעל החפץ לבין שומר החפץ ופועלו של שומר החפץ. אך כל זה בזמן שמדובר בשכירה או שאילה. מה היא

⁷. סמ"ע ע"ב סקצ"ו, ט"ז שם כתבו על פי הרמ"א (שם) סעיף ל"א.

⁸. בשו"ת הרא"ש (כלל א' סימן ה'), אכן פוסק על פי טיעון זה, במקרה בו אדם מסר עבודה לחברו, שברמת העיקרון יפטר מנזקים שעושה נערו.

מערכת היחסים בין שלושת האנשים (בעל החפץ - קבלן - פועל) כאשר שומר החפץ הינו אומן שמטרתו לתקן את החפץ? כלומר, מה יהיה הדין במקרה הבא:
 אדם הזמין קבלן שינקה לו את השטיחים בבית, והקבלן הביא עימו פועל שיעזור לו בעבודה. במהלך העבודה הזיק הפועל את השטיח. הבעלים טען שמאחר שהוא עובד מול הקבלן, לא מעייננו לברר מי בדיוק הזיק, והוא ראוי לקבל את הפיצוי מהקבלן. לעומתו טוען הקבלן שהוא לא אחראי על נזקי הפועל שלו, ועל הבעלים לתבוע ישירות את הפועל.

המשנה בבבא מציעא (פ' ע"ב): **"כל האומנין שומרי שכר הן וכולן שאמרו טול את שלך והבא מעות שומר חינם"** - המשנה מלמדת שמלכתחילה כל האומנים מוגדרים כשומרי שכר. בהמשך מובאת ברייתא: **"לימא מתניתין דלא כר' מאיר, דתניא: שוכר כיצד משלם? ר' מאיר אומר: כשומר חינם, ר' יהודה אומר: כשומר שכר!"**

מהתורה אנו לומדים דינם של שלושה סוגי שומרים לגבי גניבה ואבידה: שומר חינם, שומר שכר ושואל. ואילו דינו של שוכר לא נכתב. ועל זה נחלקים ר' מאיר ור' יהודה לגבי המודל ממנו ניתן ללימוד את דינו של השוכר: ר' יהודה סובר ששוכר נמצא אי שם בין שואל לבין שומר שכר (כיוון שבשניהם נהנה - מהחפץ או מהשכר), ומאחר שבעל החפץ משלם, יוצא האומן מדין שואל והופך לשומר שכר. ר' מאיר סובר שמאחר שעל התשלום שהאומן מקבל מבעל הבית, הוא מחזיר תמורה (כמו תיקון החפץ עצמו), הרי שאת השמירה על החפץ הוא מבצע ללא תמורה, ועל כן יוגדר כשומר חינם.
 לפי הגיון זה יש ללמוד שאומן, המספק את אומנותו (טיפולו בחפץ) מקבל את הכסף עבור עבודתו בחפץ ולא עבור משהו אחר, ומכך יוצא שאת השמירה על החפץ הוא מבצע ללא תמורה, ואז צריך האומן לקבל הגדרה של שומר חינם (כמו אצל השוכר).
 ואילו במשנה כתוב שהגדרתו כשומר שכר. ומאחר שסתם משנה כר' מאיר, **יוצא שר' מאיר סותר את עצמו!**⁹

הגמרא מביאה שתי תרוצים לסתירה זו:

⁹. במהלך הני"ל קיימת מחלוקת בין רש"י לראב"ד בהבנת ההשוואה בין אומן לשוכר, במאמר הזה נקטתי את עמדת רש"י כיוון שפרושו יותר מורכב, ועל כן יותר קל להתאימו להלכה, אולם יש לציין שאין נפקא מינא הלכתית בין שתי השיטות.

א. על מנת להוכיח שהבריתא והמשנה לא מדברות על אותו מקרה, אפשר להסביר שהמשנה מדברת במקרה בו האומן מחזיק את החפץ בביתו, ועל ידי כך יש לו הנאה שהוא יכול ללחוץ על הבעלים לשלם¹⁰. כלומר, שמלכתחילה האומן היה באמת אמור להיות מוגדר כשומר חינם, ואז זה היה מסתדר עם ההגיון של ר' מאיר בברייתא.

ב. תירוצו של רבה בר אבוח, אשר מחליף בדברי ר' מאיר ור' יהודה בברייתא, כך שר' מאיר סובר ששוכר מוגדר כשומר שכר (ואז זה מסתדר עם המשנה לגבי אומן, גם למי שסובר ששוכר ואומן הם אותו הדבר), ור' יהודה הוא זה שסובר ששוכר מוגדר כשומר חינם.

ממהלך זה ננסה להקיש לגבי המקרה המובא לעיל קבלן לנקיון שטיחים שהפועל שלו הזיק את השטיח.

לפי התרוץ **הראשון**, שהסיבה היחידה לזה שהאומן מוגדר כשומר ויצטרך להתחייב בכל נזק הנגרם לשטיח, ללא קשר לזהות האיש שהזיק, היא כיוון שהחפץ נמצא ברשותו, וההנאה שבהחזקת חפץ זה מהווה למעשה את התמורה לשמירה (וכך יוצא שהוא שומר שכר). יוצא, שאם הטיפול בחפץ היה ברשות הבעלים, הרי שלאומן אין הנאה של מוחזקות בחפץ, ועל כן לא יוגדר כשומר שכר, ומשום כך לא יתחייב בנזק שעשה אדם אחר (גם אם הוא פועלו).

כך שבמקרה שלנו, קבלן הנקיון לא היה שומר שכר לגבי השטיח, ולכן בעל הבית יכול לתבוע אך ורק את העובד של הקבלן ולא את הקבלן עצמו.

פסיקה דומה מובאת בב"ח (חוי"מ ש"ו), וב'מחנה אפרים' (הלי שומרים מ"א), שסוברים שאין דין הקבלן כשומר כלל, משום שכל זמן שהחפץ נמצא בשטח הבעלים, הבעלים לא סילקו שמירתם מהחפץ. מה שמסיר מהקבלן כל אחריות שהיא מצד שומר¹¹.

¹⁰ התוספות שואל מדוע לא ניתן לומר שהנאה כזו יש גם לשוכר (שהרי מחזיק החפץ בידו), ועונה שמאחר שדרכם של כל השוכרים להחזיק החפץ בידיים אין זה מוגדר כהנאה. ואילו אצל האומנים, אין דרכם להחזיק החפץ אצלם, ולכן במקרה בו האומן מוחזק בחפץ, קיימת לו הנאה מיוחדת.

¹¹ פסיקה זו משתלבת עם תירוץ הגמרא הראשון, שמהתירוץ הראשון מתברר מדוע אין שום דבר שיגרום לאומן להפוך לשומר שכר בעת פעילות בבית הבעלים.

התירוץ השני של הגמרא (החילוף של רבה בר רב חנה) מלמד שתמיד יוצא שאומן מוגדר כשומר שכר (מאחר שלפי תירוץ זה לא נדחתה הגמרא לפרש שהמשנה מדברת על מקרה מיוחד של אומן שבאופן חריג מוגדר כשומר שכר בגלל החזקת החפץ, כדי למנוע סתירה בדברי ר' מאיר), ללא קשר אם יש לו הנאה מהחזקת החפץ או אם אין לו הנאה זו.

על דרך הבנה זו מסתמך (לפי הבנתו) ה"משנה למלך" (ה'י שכירות פ"י ה"ג) כאשר פוסק שמאחר שהאומן תמיד מוגדר כשומר, הרי גם בבית הבעלים יהיה מוגדר כשומר ויתחייב לשלם לבעל החפץ. כלומר, בעל הבית יקבל את הכסף מקבלן הנקיון ולא מהפועל שלו.

סיכום

לפי דברים אלו יוצא שבנידון דידן, הפסק יהיה שהקבלן פטור מלשלם לבעל הבית, ומי שמתחייב זה הפועל¹². אולם אם היה החפץ בבית האומן, הרי הוא מוגדר כשומר שכר לכל דבר ודינו יקבע לפי סוגיית "שומר שמסר לשומר".

¹². בי"ח וימחנה אפרים' לעומת המשנה למלך.